

הכרת הטוב

כבד את אביך ואת אמך

בפרשתנו אנו חוזרים וקוראים את עשרת הדיברות, ובהן הדיבר החמישי העוסק במצוות כיבוד אב ואם: "כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך".

בטעמה של מצווה זו, אומר ספר החינוך את הדברים הבאים:

משורשי מצווה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים. ושייתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המידה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת הא-ל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאוויר העולם וסיפק צורכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלמות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאילולי הנפש שחננו הא-ל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להיזהר בעבודתו ברוך הוא.^א

אם כן, לדעת בעל החינוך כיבוד אב ואם הוא מן המשפטים הטבעיים, שכן הנפש האנושית מבינה את ערכה של הכרת הטוב וממאסת את כפיות הטובה. היחס שבין האדם לבין אביו ואמו הוא הדוגמה הבסיסית והשלמה ביותר שניתן לתת להכרת הטוב, שכן בניגוד לכל טובה חלקית שעשוי אדם לגמול עם חברו – האב והאם גומלים עם האדם את הטובה המוחלטת: שהם "סיבת היותו בעולם".

נוסף על כך, בעל החינוך רואה זיקה מהותית בין הכרת הטוב כלפי האב והאם לבין הכרת "טובת הא-ל ברוך הוא", שהוא הסיבה השורשית עוד יותר, הכוללת בתוכה גם את היות האדם וגם את היותם של הוריו והוריהם – עד אדם הראשון, יציר כפיו של הקב"ה. הקב"ה הוא גם זה הגומל עם האדם כל טוב אחר שבחייו, בכל עת ובכל שעה. הוא הזן ומפרנס, הוא הנותן בריאות והצלחה, הוא החונן דעת ומעמיד את האדם במקום נעלה יותר מן הבהמה.

^א ספר החינוך, פרשת יתרו, מצווה לג.

מתוך הכרת טובת הקב"ה יבוא האדם לידי תודעה המחייבת עבודת ה' שכולה קרבן תודה, והנעשית מתוך רוב זהירות והידור.

מכלל הן, אתה שומע לאו. אם הכרת הטוב היא טבע מושרש כל כך בנפש האדם, הרי שהעדרה הוא גנות גדולה ומאוסה. על כך כתב בעל החיי"אדם דברים קשים כגידיים:

ייסכר פי דוברי שקר האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאב ואם, כי להנאת עצמם היו מכוונים וממילא נולד, וכיוון שנולד מהם נתן הקב"ה הטבע שהאב והאם יגדלו בניהם בטבע ככל בהמה חיה ועוף שמגדלים בניהם, ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם, יתאלמוץ וישתתקון ויתחרשון, כדכתיב "תאלמנה שפתי שקר"², כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה, ולא חלק ה' להם לב לדעת ולהבין. ועל זה אמרו חכמים "כל הכופר בטובתו של חברו, סוף כופר בטובתו של הקב"ה", דלדבריהם גם אינם צריכים לכבד ולירא מהמקום ברוך הוא, כיוון שאנחנו מעשי ידיו של הקב"ה, מהראוי להיטיב ולחמול על מעשי ידיו. ואין ספק, שהאומרים כן שהם כופרים בלבם.³

אמונה וכפירה הן שני קצוות שתהום גדולה מפרידה ביניהן, אך פעמים שהשורש הראשוני הקובע מה יהא בסופו של אדם – מאמין או כופר – הוא דק כחוט השערה. אחת מסיבות האמונה העיקריות, אם לא העיקרית שבהן, היא הנכונות לפקוח עין ולשאול: "מי ברא אלה"⁴. למי אדם חב את כל הטובות הסובבות אותו. מאין נתהוו שמים וארץ וכל פלאיהם. מנגד, הסיבה המצויה ביותר לכפירה היא האטימות, הסותמת את כל מסתורי היקום בהנחה ש"עולם כמנהגו נוהג" וכך היה תמיד, זהו הטבע ואין מה לשאול או לתהות אודותיו.

אם כן, ייתכן שיהיה אדם מדקדק בקלה כבחמורה, ועם זאת יהיה כופר בלבו. כיצד ייודע הדבר? אומר החיי"אדם: צא ובדוק כיצד הוא נוהג בהוריו. האם הוא מניח, כמלתא דפשיטא, שעליו להכיר להם טובה ולבקש תמיד דרכים להיטיב עמהם ולגמול להם על כל החסדים שעשו עמו מאז יצא מבטן אמו, או שמא בעיניו הכול טבע, ככל בהמה המגדלת את ולדותיה. אדם הסבור כסברה האחרונה, אין ספק שגם כלפי הקב"ה אין לבו רוחש תודה.

דברים דומים, הכוללים בתוכם את החיוב והשלילה גם יחד, אומר מרן הרב זצ"ל בפנקסיו:

הרגש של הכרת טובה הוא היותר אדיר שבכל רגשות היושר האנושיות, והוא שמביא את האדם השלם לעבודת ה'. ואינו מוצא מנוחה לנפשו כי אם כשיעלו

² תהלים לא יט.

³ חיי אדם ח"א סז: ב.

⁴ ישעיהו מ כו.

בידו מעשים הגונים, שידע שהוא יכול לבטא בהם גם כן במלוא המובן האפשרי רגש הכרת הטובה למטיבו העליון. והוא מביא גם כן לדרישת ה', ועל ידו יעמוד על האמת כי הוא נמצא לכל דורשיו, ואנו רואים שרגש הכרת טובה מביא גם כן לדרוש מי הוא המטיב לנו, כדי לבטא רגשות הכרת הטובה, ואם לא נדעהו בנקל נרדוף להשתדל לדעת אותו.

על כן אין מנוחת הנפש האנושית בפנימיותה באה כי אם במוצאה את אלקיה, ובהיותה כבר עומדת על דרך הדרישה וההרגל שתוכל לעסוק גם כן בעבודה בתור הכרת טובת המטיב האמיתי... אלה ב' היסודות, הכרת הטובה העליונה מצד האנושיות ורגש הלאומיות יחד צריכים להתבאר ביותר בדורנו, כדי לקרב ולחבב את התורה ושמירתה אל הלבבות הקרות והרחוקות. ולא יימלט שגם היראים ותמימי לב יקבלו מזה רוב תועלת...^ה

הכרת הטוב: חוק או משפט?

עד כאן למדנו שהכרת הטוב היא משפט, כאשר הכוונה היא למצווה שהשכל מחייבה, ולעומת זאת איננה חוק, שעליו אומרים חכמים: "חוקה חקקתי, גזרה גזרתי, ואין לך רשות לעבור על גזרתי".

אמנם כה יקר לנו המשפט הזה, עד שאנו נוהגים בו מעל ומעבר למה שהשכל הפשוט היה מחייב. כך מצאנו בשעה שנגלה הקב"ה על משה רבנו בסנה, והטיל עליו את השליחות שהפכה לייעוד חייו: להיות למושיעם של ישראל, האיש שיעלה אותם ממצרים ויביא אותם אל שערי ארץ ישראל.

מהו הדבר הבא שעושה משה? לכאורה, הציפייה הפשוטה היא שיעשה כל שביכולתו כדי להתחיל במילוי שליחותו, שהרי כבר מאתיים ועשר שנים שבני ישראל משועבדים במצרים וכל רגע נוסף כרוך בייסורים קשים ומרים ועולה עד לכדי פיקוח נפש.

ומה עושה משה בפועל? – "וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העוֹדֵם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום".^ו משה חוזר דרך ארוכה ממקום המרעה ועד בית יתרו, ורק לאחר שהוא מקבל את רשותו של חותנו הוא יוצא לדרכו.

^ה קבצים מכתב יד קודשו, ח"ב, עמ' יג.

^ו תנחומא, חוקת, סימן ג.

^ז שמות ד יח.

וכי יתרו הוא בעל הדעה? אם היה מסרב, האם היה משה שומע בקולו? ודאי שלא. אלא אומר המדרש:

ובשעה שאמר לו הקב"ה למשה "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה"^ח, אמר ליה משה: ריבון העולם, איני יכול, מפני שקיבלני יתרו ופתח לי את פתח ביתו ואני עמו כבן, ומי שהוא פותח פתחו לחברו – נפשו הוא חייב לו!^ט

שמא מבקשת התורה ללמדנו כי כשם שדרך ארץ קדמה לתורה, כך דרך ארץ קדמה לגאולה. בני ישראל עומדים לצאת לאור כאומה שתהיה אור לגויים ויסוד גאולת העולם כולו. לא ייתכן שהמהלך הגדול הזה ייעשה תוך רמיסת הכרת הטוב, גם אם מדובר במסגרת הפרטית של מערכת היחסים שבין משה לחותנו.

אמנם אם נמשיך ונתבונן בקורותיהם של ישראל, ובפרט במאורעות הפוקדים את משה רבנו עצמו, נמצא שיסוד הכרת הטוב מעמיק אל מעבר לתחומו של המשפט המצוי, וגובל בחוק שלמעלה מן הטעם.

כאשר משה ניגש למלא את תפקידו כמי שמצווה להכות את מצרים בעשר המכות, הוא נוקט בדרך מיוחדת: כל אימת שהמכה כרוכה בהכאת מי היאור או אדמת מצרים, הוא מפקיד את המשימה בידי אהרן אחיו. זאת מדוע?
מבאר רש"י:

לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן.^י
לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה, לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול, ולקה על ידי אהרן.^{יא}

הגע בנפשך, הרי המים והעפר הם בריות דוממות, חסרות דעה וכוח בחירה. לא ברצונם גמלו עם משה חסד, ולא בדעתם הם מכירים לו טובה על שנמנע מלפגוע בהם. אם כן, מפני מה נהג משה כפי שנהג?

שאלה דומה ניתן לשאול גם על מידה אחרת של הכרת הטוב, המפורשת בתורה:

^ח שם ג י.
^ט תנחומא שמות, סימן טז.
^י רש"י לשמות ז יט.
^{יא} שם ח יב.

"ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו" – לימדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר: "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו"^ב, אמר הקב"ה: תנו לו שכרו.^ג

וכי הכלבים המצריים ברצונם נמנעו מלנשוך את בני ישראל? וכי כלב פלוני בכל מקום וזמן שהוא יש לו זיקה אל אותם כלבים? איזו הכרת הטוב יש כאן?

אין זאת אלא שיסוד הכרת הטוב מתנשא מעבר ליחסי הגומלין הפשוטים של "כשם שהיטבת עמי כך איטיב עמך", והופך לאמירה מחנכת המופנית כלפי האדם עצמו: לא ייתכן שאפגע בדבר שבאה לי טובה כלשהי על ידו.

להבנה זו, שהכרת הטוב היא גם כלפי הדומם, יש סימוכין בדברי רבותינו. כך סיפר רבי יהוסף הלוי אבן מגאש על רבו הרי"ף:

וכתב תלמיד אחד מתלמידי ה"ר יוסף הלוי ז"ל אבן מיגש וז"ל מועתק מלשון ערבי: אמרו בסוף החובל "בירא דשתית מיניה לא תרמי ביה קלא"^ד. פירוש הבור ששתית ממנו לא תשליך בו אבן או דבר אחר, כלומר: לא תזלזל בו ולא תגמול אותו רע אחר שנתהנית ממנו. וזה על דרך משל לשאר הדברים, שמי שבא לאדם ממנו איזו תועלת או נהנה ממנו, אין ראוי לו לעשות שום מעשה שיבוא לו נזק ממנו... וסיפר רבנו ז"ל על רבו הרי"ף ז"ל שאירע לו עניין זה עם איש אחד, ולא רצה לדון אותו כלל כדי שלא ידון אותו במה שיבוא לו היזק ממנו, ונמנע זה מניעה גמורה. וזה, שהוא ז"ל חלה ונכנס אצל אדם אחר במרחץ שהיה לו בביתו, ונתהנה מהמרחץ הנזכר, אחר כך זימן אותו שישב אצלו עד שיבריא וכיבד אותו הרבה ועשה עמו טובה והבריא. ובהמשך הזמן על האיש שהוא מטה ידו וירד מנכסיו ונשבר בערבונות וזולתם ונתחייב לתת ממון לבעלי חובות, וירד עד שהוצרך למכור המרחץ הנזכר ולשום אותו לבעלי חובותיו. ואמר רבנו יצחק ז"ל לא אדון ולא אורה במרחץ הזה לא במכר ולא בשומא ולא בשום דבר המתייחד בו לפי שנתהנית ממנו. ואם היה זה בדומם, שאין לו הרגשה, כל שכן וקל וחומר בני אדם המרגישים בהיזק ובתועלת שיהיה זה שְׁנוּי לעשותו, והעושהו יוצא משורת המוסר ודרך ארץ.^ט

^ב שמות יא ז.

^ג רש"י לשמות כב ל.

^ד בבא־קמא צב, ב.

^ט שיטה מקובצת לבבא־קמא צב, ב. כיוצא בכך מבאר בעל ערוך־השולחן את מנהג ישראל לתת פירורי לחם לפני הציפורים בשבת שירה, שלכאורה נוגע באיסור דרבנן של נתינת מזונות לפני בהמה שאין מזונותיה

טובה תחת רעה

לאמיתו של דבר, בכך עוד לא באנו אל תכלית המעלה של הכרת הטוב. למדנו שיש להכיר טובה למי שגמל טובה עמנו, ולמדנו שיש להכיר טובה גם כלפי בעלי חיים וברואים דוממים. אמנם האם על האדם להכיר טובה למי שעיקר כוונתו הייתה להרע לו?

אומרת הגמרא:

אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמרי אינשי, בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא [=בור ששתית ממנו אל תזרוק בו עפר]? אמר ליה: דכתיב, "לא תתעב אדמי כי אחיך הוא ולא תתעב מצרי כי גר היית בארצו"¹⁷.

מהיכן ראייה שאין לזרוק עפר לבור ששתית ממנו מים? מן המצרים. לאותה אומה, ששיעבדה את אבותינו בפרך, שהשליכה ליאור את כל הבן היילוד ושהרימה ראש כנגד הקב"ה עצמו, אנו מצווים לזכור את חסדיה הראשונים: "גר היית בארצו". ודאי שלהם אין אנו חייבים דבר. אך לעצמנו אנו חייבים. הנפש הישראלית אינה יכולה להרשות לעצמה שלא להכיר טובה, ואפילו על נקודת האור הבודדה שבלב החושך הגדול.

זכות זו של הכרת הטוב במידה מופלאה שאין למעלה ממנה, היא שעמדה לישראל לקרוע בפניהם את הים. כך מבאר בעל הכתב־סופר¹⁸ מדרש פליאה מפורסם:

"הים ראה וינס"¹⁹ – מה ראה? ארונו של יוסף. אמר הקב"ה: ינוס מפני הנס, דכתיב: "וינס ויצא החוצה"²⁰.

בשעה שעמדו בני ישראל בין המצרים, הים לפניהם והמדבר מצדדיהם והמצרים קרבים ובאים מאחוריהם, לא נבקע הים עד שראה דבר מה, שנאמר: "הים ראה". כיוון שראה את אותו דבר – "וינס". מה ראה הים? אחת התשובות המוצעות במדרש היא שראה את ארונו

עליך, דהיינו חיה ובהמת בר (שו"ע או"ח שכד: יא): "יש מתרעמים על מה שהמנהג בשבת שירה לזרוק חטין לפני העופות והרי אין מזונותן עליך, אבל נראה לי דמנהג ישראל תורה, שהרי אין אנו טורחים בשבילם אלא בשבילנו, דמרגלא בפי ההמון שהעופות אמרו שירה על הים ולכן אנו מחזיקין להם טובה, ואם כן הכוונה כדי לזכור שמחת שירת הים ולית לן בה..." (ערוך-השולחן או"ח שכד: ג. אמנם המשנה ברורה פסק שיש להניח את פירווי הלחם מבעוד יום). בהקשר זה יש להזכיר את דעת הט"ז, האוסר לשבת במקומו של אביו גם שלא בפניו ושלא בפני איש, ובטעם הדבר יש לומר שהכבוד אינו רק חיוב המוטל על הבן כלפי האב, אלא גם ערך חינוכי ומוסרי שהבן צריך לסגל לעצמו בינו לבין עצמו.

¹⁷ ראה דברים כג ח.

¹⁸ כתב סופר לשמות יד לא.

¹⁹ תהלים קיד ג.

²⁰ בראשית טז יב.

²¹ ילקוט שמעוני, תהלים, רמז תתעג.

של יוסף, שהביא משה עמו ממצרים וכעת הניחו לפני הים. מדוע נס הים מפני משה? משום שאף הוא נס מפני אשת פוטיפר. הדברים קשים, שהרי מה הקשר בין הדברים?

הכתב־סופר מבאר:

ודברי הילקוט תמוהים מאוד, וליישב אומר כשנקדים קושית האבן־עזרא על דאמר משה רבנו ע"ה "התיצבו וראו את ישועת ה'"כ"א וכו', למה היה צריך לכל זה? הלא היו עם גדול ורב והיו יכולים לעמוד על נפשם להינקם מאויביהם ללחום עמהם! ונדחק כי לא היו מלומדי מלחמה ולא ערב לבם לגשת אל המלחמה, לכן היו צריכים לנס שלא כדרך הטבע. והרגיש בעצמו, הלא לחמו בעמלק ויחלשו אותו. ותירץ כי היה צריך משה לתפילה, כדאמר: "אנכי ניצב על ראש הגבעה"כ"ב וכו', ומובן לכול כי אין תירוץ זה מספיק, דגם כאן היה לו להתפלל ויעשו המה מלחמה בטבע...

קושיית האבן־עזרא מעצימה את התמיהה. מלבד השאלה המתבקשת במה זכו ישראל למעשה נסים מופלא שכזה, שנשתנו עליהם סדרי בראשית עד שהים נס מפניהם, ישנה גם שאלה נוספת: מה צורך היה בדבר? מדוע לא ציווה משה את ישראל לפנות לאחור, ליטול כלי מלחמה בידם ולהכות את המצרים שוק על ירך? והרי נס טבעי עדיף על נס שלמעלה מן הטבע?

והנראה לי, הנה ציווה ה' "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו"ט, ופירש רש"י: הגם שעינו אותך והשליכו זכורך ליאור, מכל מקום היו לך אכסניה בשעת הדחק. ומזה למדו חז"ל בש"ס [לפתוח] בכבוד אכסניהכ"ב, וגם סמכו על זה בש"ס "היינו דאמרנו אינשי בירא דשתית מניה מיא לא תשדא ביה קלא"כ"ג. ואומר, כי לא רצה משה וגם האומה בעצמה לעמוד נגד מצרים להורגם לפי חרב, יען היו להם אכסניה בעת הדחק, ולא רצו להיות כפויי טובה, והיו נסוגים אחור מלעשות עמהם רעה, ולא מצינו בכל זמן שהיו במצרים שמרדו בהם... וזה נראה לי הטעם שלא עמדו לחרב בעצמם עד שהושיעם ה' שלא כדרך הטבע, שמצרים בעצמם הלכו אל הים ויד ה' הייתה בם, כנ"ל.

והנה בחינה זו ממש מצינו ביוסף, דכתיב "ותתפשהו בבגדו ויעזוב בגדו בידה ויִנָּס ויצא החוצה"כ"ד, והרגיש הרמב"ןכ"ה למה נס מפניה ועל ידי זה בא לידי חשדא וסיכן

כ"א שמות יד יג.

כ"ב שם יז ט.

כ"ג ברכות נח, א.

כ"ד בראשית לט יב.

בנפשו, הלא היה יכול לעמוד נגדה וליטול בגדו מידה בעל כורחה דידה, וכתב כי לא היה מדרך ארץ שיעמוד נגד אשת אדוניו בחוזקה אחר שהטיב לו בדוחקו, ולכן נס ויעזוב בגדו בידה וסיכן עצמו. ומעתה יובנו דברי המדרש, "הים ראה וינס", מה ראה? – ארונו של יוסף. היינו שלא היה צריך לקריעת ים סוף, שהיו יכולים להציל עצמם מיד אויביהם במלחמה, אלא ארונו של יוסף ראה, ומפרש אמר הקב"ה "ינוס מפני הנס", היינו מאותו הטעם שנס יוסף מפני גבירתו ולא רצה לעמוד נגדה למרוד בה זהו הטעם בעצמו שצריך שינוס הים ולא יעמדו בעצמם נגד המצרים, כנ"ל נכון מאוד.

"ינוס מפני הנס" – בני ישראל העומדים על שפת הים אחזו במידתו של יוסף, ונסו מפני המלחמה במצרים. כשם שהוא מסר נפשו על הכרת הטוב לאשת אדוניו, ולא אבה לפגוע בה ולהוציא את בגדו מידה גם כאשר ידע שישלם על כך מחיר גבוה של הפללה עצמית לעין כול^כ, כך הם לא אבו להשיב לשונאיהם כגמולם משום שלא רצו להתכחש לטובה שגמלו עמם בעבר. משום כך, לא נותרה כל אפשרות להגשים את דבר ה' אלא אם ינוס הים מפני הנסים וייתן להם פתח מילוט שלא על ידי מלחמה. אשר למצרים, מוטב תהיה בהם יד ה', ולא ידם של ישראל.

רעה תחת טובה

הניגוד הגמור ליסוד הכרת הטוב, שהתגלם בעיקר בדמותו של משה רבנו, הוא הכפירה המצרית במציאות ה' ובהשגחתו. "לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח"^כ, אומר פרעה, וראשיתה של כפירה זו גם היא נעוצה בחסרון הכרת הטוב, כפי שאומר המדרש:

[ו"יקם מלך חדש על מצרים] אשר לא ידע את יוסף"^כ. וכי לא היה מכיר את יוסף? אמר רבי אבין: משל לאחד שרגם אוהבו של המלך, אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי כך. לכך כתב עליו המקרא, כלומר היום אשר לא ידע את יוסף, למחר הוא עתיד לומר "לא ידעתי את ה'".^כ

^כ שם ד"ה ויעזב בגדו בידה.

^כ מבוסס על דברי הרמב"ן שם: "ויעזב בגדו בידה" – לכבוד גברתו לא רצה להוציא מידה בכוחו הגדול ממנה, והסיר אותו מעליו".

^כ שמות ה ב.

^כ שמות א ח.

^כ שמות רבה א: ח.

נחלקו רב ושמואל בטיבו של החידוש שנעשה במלכות מצרים^ל, האם היה זה מלך חדש ממש או מלך שנתחדשו גזרותיו. כך או כך, הכול מודים שהטובה הגדולה שעשה יוסף עם מצרים אינה מן הדברים העשויים להישכח בתוך שנות דור אחד בלבד. אם כן, אותו מלך חטא בכפיות טובה וביקש לגמול עם זרעו של יוסף רעה תחת טובה, ובכך הצביע בעצמו על שורש כפירתו, כפי שלמדנו מדברי החיי־אדם המובאים לעיל.

כמעשה פרעה עשו גם דתן ואבירם, שהיו שורש פורה ראש ולענה עוד בהיותם על אדמת מצרים, והמשיכו במנהגם הנלוז עד שאבדו מתוך הקהל בעדת קורח. הרי מתחילה לא נאלץ משה לברוח ממצרים ולקבוע את משכנו במדין, אלא משום שביקש מי שביקש למסור אותו לפרעה על שנחלץ לעזרת אחיו העברי והרג את המצרי שהכהו. ומי היה אותו מוסר? לא אחר מאשר העברי המוכה עצמו, שלא זו בלבד שלא הכיר טובה למשה אלא אף נהג בו כפיות טובה נוראה. יום אחד הוא נושע על ידי משה, ולמחרתו הוא מוסר אותו לדין המלכות. איש עברי זה היה דתן^{לא}.

הנותן מתנה לחברו

שני הקצוות הללו, שהם בבחינת "את זה לעמת זה עשה האלקים"^{לב}, הם שורשי האמונה והכפירה, השיעבוד והגאולה. בנוהג שבעולם, הרוב מתקבצים באמצע – מכירים טובה, אך לא במידה מופלגת כזו שמלמדים אותנו מעשי אבות ודברי חכמים. עם זאת, אומר מרן הרב זצ"ל, יסוד הכרת הטוב מושרש היטב בעומק הנפש הישראלית, וגילויי המצומצמים הם זרעים העתידיים להצמיח אור גדול. בכך הוא מבאר את דרישתם של חז"ל מן האדם: "הנותן מתנה לחברו – צריך להודיעו"^{לג}. לכאורה, יש בדרישה זו מן הקטנוניות; האם כל דבר קטן דורש אמירת תודה מפורשת? אך מרן הרב זצ"ל מבאר^{לד} שבהדרכה זו, הנוגעת למציאות פשוטה שכל אדם נתקל בה, טמון עומק רב:

הכרת טובה היא העמוד המוסרי היותר גדול ונשגב, שכשיתפתח כל צורכו בלבנות בני אדם יהיה עוזר מאוד אל התיקון הכללי. כי אנו רואין שגם עכשיו, שלב בני אדם מלא הוללות וטמטום הלב מכוח סדרי החיים הגרועים מתגבר מאוד, מכל מקום במה שהרגש האנושי מגיע להכרת טובה הוא פועל להכשיר את הנפש להביע במה שיכול את הרגשה העדינה הזאת, במאמר ובפועל. כיבוד הורים,

^ל רש"י לשמות א ח.

^{לא} שמות רבה א: כח.

^{לב} קהלת ז יד.

^{לג} שבת י, ב.

^{לד} עין־אי"ה שבת א: יד.

ובייחוד כבוד זיכרונם אחרי מותם, חזק מאד בלבבות בני אדם, והרבה פעמים פועל הוא לרכך לבבות קשים מאוד. מאין בא הרגש הזה? רק מכוח הכרת טובה המושרש עמוק מאוד בלב בני אדם.

טמטום, בלשון חכמים, הוא אטימות. בזמננו נשתנו סדרי החיים לרעה, ושינוי זה הביא לידי חולי כללי של טמטום הלב, המשפיע הן בדברים שבין אדם למקום והן בדברים שבין אדם לחברו. אמנם בתוך הטמטום הזה נשתמר בכל זאת רגש שכל אימת שהוא מתעורר, הוא מטה את הלב בחזרה לעדינותו המקורית. רגש זה הוא הכרת הטוב, שאחד החזקים שבגילוייו הוא כיבוד הורים. ההסבר להשתמרות הרגש הטהור הזה הוא עומק השרשתו בלבבות, וזה גם שורש התקווה לרפואת העולם כולו מטמטום הלב.

אמנם כך היא המידה, שכל זמן שהאדם אינו מוכשר כראוי, הוא עלול רק להכיר ייחושֵוֹ הרוחני לדברים קטנים, ולדברים גדולים, שראוי שיהיה ייחושֵוֹ אליהם יותר חזק אלפים פעמים, לא יוכל להכניס [יחשֵוֹ] בלבבו הקצר והמוגבל. על כן כוח הכרת טובה להורים מוכר בלב רבים, וכוח הכרת טובה לא-ל היחיד החנון והטוב, שראוי שיהיה ער בלב מאוד, עד שלא יתן דמי כי אם לחפש ולבקש במה להשקוט את הצימאון הגדול של ההוראה שאנו מכירים את טובותיו של הטוב והמטיב ב"ה, דבר זה מפני קטנותו של האדם וגדולתם של הטובות והמטיב ב"ה אי אפשר שייכנס בלב עם כל רישומו.

מדוע רוב בני האדם אינם הולכים "עד הסוף" בכוחו של הרגש הטהור הזה, השוכן בלבבם? מדוע אנו מסתפקים בהכרת הטוב כלפי טובות קטנות, ואיננו נותנים לבנו לטובה הגדולה והנשגבה שגמל וגומל עמנו המיטיב הגדול מכולם? משום שאנו קטנים וחיינו קטנים. אנו גדלים והולכים, אך לעת עתה עדיין קטנים הננו.

אמנם לכשתתגדל האנושיות והכוחות המוסריים יתפתחו יפה, עד שיהיה ראוי להכניס בלב, באורח ישר וטבעי, גם רעיונות היותר גדולים ואדירים, יופיע כוח ההכרה הזאת באור גדול, עד שתשפיע רב כוחה על כל עלילות האנושיות הכוללות והפרטיות, וכל כך תהיה פועלת בחזקת ידה עד שתעורר בחיל את הלבבות לדעת את ה', להכיר כי הוא הוא המטיב באמת, ולהכיר גם כן את הדרכים שבהם נוכל להביע רחשי הכרתנו את טובותיו הנישאות. וכשיעמוד האדם על ראש פסגת ההכרה איך שתיקון המציאות בכללה, בגשמותה ורוחניותה, הוא הדבר היותר ראוי להיות כיתד לתלות עליו רגשי הכרת טובתנו, ירדוף כל המין האנושי לתקן את הכלל כולו בכל מעייניו. והפעולות שמיוסדות בכוח הרגש הטבעי האנושי, מצד כוח השכל וכוח הרגש השירי להביע בהן רחשי תודתנו בהכרת טובת א-ל עליון

עלינו, תגדל עליהן התשוקה בדעה והשכל באין ערוך לתוקפה, אז ייקבצו גוים יחד וממלכות לעבוד את ה' בצימאון אדיר ונפש שוקקה.

אל המקום הנשגב הזה מכוונת אותנו הכרת הטוב. אל חיים שכל מהותם מוגבהת עשרה טפחים מן החיים הקטנים המוכרים לנו. מה לגודל הנורא הזה ולהנהגה הקטנה של "הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו"?

על כן כל מה שיבוא לידינו להשריש בלב בני אדם וליתן מקום לכוח הנעלה של הכרת טובה שיגדיל ויצא אל הפועל, היא עלינו חובה גדולה, למען תת דרך להיסוד הנעלה שעתידי לקחת חלק גדול בתיקון העולם הכללי להיות מתחזק ומתרחב. על כן הנותן מתנה לחברו, שכפי הנימוס האנושי בהיודע למקבל ימלא לבבו רגשי הכרת הטובה, לימדונו חז"ל שלא ימנע הטוב הזה להיות יוצא מן הכוח אל הפועל, אם שהנותן איננו חפץ לא בהכרת טובה ולא בתשלומי תודה. אבל היסוד המוסרי שעתידי להיות נוטל חלק גדול בהטבת המציאות ראוי לטפחו וליתן לו מקום להתרחב, וכל רגש קטן מצטרף אל התיקון הכללי כשיוכר בכל כוחו.

המתנה הקטנה היא הזדמנות גדולה. כאשר אדם נותן מתנה לחברו, מלבד מה שהוא גומל עמו טובה בעצם המתנה הקטנה, עוד יש באפשרותו לגמול עמו טובה גדולה ועמוקה בכך שייתן לו את ההזדמנות להכיר לו טובה. יהי רצון שנזכה להכיר טובה לחברינו, לכבד את הורינו ומתוך כך להכיר בטובתו של בוראנו וגואלנו.